

УДК 343.8:343.26

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ І ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ АРЕШТУ

Ганна РЕЗНІЧЕНКО,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ

Оксана ГРИТЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізоване чинне кримінально-виконавче законодавство в частині виконання покарання у виді арешту та позбавлення волі. Визначено позитивні та негативні особливості, які мають місце під час відбування покарання у виді арешту, відмінності в порядку й умовах відбування покарання у виді арешту та позбавлення волі. Визначено неузгодженість змісту правових норм Кримінально-виконавчого кодексу, які регламентують виконання та відбування покарання у виді арешту, у частині застосування до осіб, засуджених до арешту, прав, обов'язків, заборон і обмежень, які встановлені кримінально-виконавчим законодавством для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. Наводяться власні пропозиції щодо вдосконалення порядку й умов виконання покарання у виді арешту, розширення обсягу прав осіб, засуджених до арешту, розповсюдження на осіб, засуджених до арешту вимог законодавця щодо місця відбування покарання, які встановлені для осіб, засуджених до позбавлення волі.

Ключові слова: арешт, відбування покарання у виді арешту, права засуджених до арешту, права засуджених до позбавлення волі.

SOME PROBLEMS OF EXECUTION AND SERVING A SENTENCE IN THE FORM OF ARREST

Hanna REZNICHENKO,
Candidate of Juridical Sciences,
Senior Lecturer at Department of Criminal Law and Criminology,
Odessa State University of Internal Affairs

Oksana HRYTENKO,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Head of Department of Criminal Law and Criminology,
Odessa State University of Internal Affairs

SUMMARY

In the article a current criminally-executive legislation is analysed in part of implementation of punishment in the type of arrest and imprisonment. Positive and negative features, that take place at leaving of punishment for the type of arrest, difference in the order and terms of serving of punishment in the type of arrest and imprisonment, are certain. Inconsistency of maintenance of legal norms of Criminally-executive code, that regulate implementation and serving of punishment in the type of arrest, is certain, in part of application to the persons, convict to the arrest, rights, duties, prohibitions and limitations, that is set by a criminally-executive legislation for persons that leave punishment for the type of imprisonment. Own suggestions over are brought in relation to the improvement of order and terms of implementation of punishment in the type of arrest, expansion of volume of rights for persons, convict to the arrest, distribution on persons, convict to the arrest of requirements of legislator in relation to a place servings of punishment, that is set for persons, convict to imprisonment.

Key words: arrest, serving of punishment in type of arrest, right for convict to arrest, rights for convict to imprisonment.

Постановка проблеми. Чинний Кримінальний кодекс України містить розгалужену систему кримінальних покарань, серед яких особливе місце посідають покарання, пов'язані з ізоляцією особи від суспільства (арешт, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі). Арешт займає особливе місце в такій групі кримінальних покарань, адже йому притаманні певні риси, які суттєво відрізняють його від позбавлення волі, довічного позбавлення волі.

У 2016 р. до арешту було засуджено 2,9 тис. осіб, що на 17,6% менше, ніж у 2015 р. У загальній структурі призна-

чення кримінальних покарань 2016 р. частка призначення арешту становила 3,8%. Такий вид покарання встановлюється строком від 1 до 6 місяців, зазвичай, застосовується за вчинення злочинів невеликої та, в деяких випадках, середньої тяжкості. Проте дослідження, проведені деякими вченими (Ю.В. Шинкарєвим, К.А. Автуховим), доводять, що умови відбування покарання у виді арешту є більш суворими порівняно з умовами відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк. За висновками К.А. Автухова, арешт був введений у систему криміналь-

них покарань чинного Кримінального кодексу України року на заміну короткостроковому позбавленню волі. Застосування покарання у виді арешту повинно стати умовною «шоковою терапією» для винної особи, для здійснення на неї як виправного так і виховного впливу, досягнення мети загальної та спеціальної превенції. Зважаючи на те, що такий вид покарання застосовується за вчинення злочинів невеликої та середньої тяжкості, умови відбування та режим, встановлений в арештних домах, повинен бути менш суворим, ніж встановлений у виправних установах, призначених для утримання осіб, засуджених до позбавлення волі. Проте на законодавчому рівні закріплено, що такий вид покарання, беручи до уваги його короткостроковість, може здійснити виправний і виховний вплив на засуджену особу тільки за досить суворих умов виконання та відбування такого виду покарання. Законодавець у Кримінально-виконавчому кодексі визначає рівність умов відбування покарання у виді позбавлення волі й арешту. У частині встановлення заборон і обмежень, дійсно, можна погодитися з позицією законодавця щодо подібності умов відбування таких видів покарання. Проте правовий статус засуджених до позбавлення волі й арешту має певні відмінності, що зумовлені специфікою відбування таких видів покарання. Проблема виконання і відбування зазначеного виду покарання, незважаючи на певну кількість наукових досліджень, потребує подальшого дослідження.

Актуальність теми дослідження. Різні аспекти виконання та відбування покарання у виді арешту розглядали у своїх працях Ю.В. Шинкарьов, І.І. Карпець, А.Х. Степанюк, В.М. Трубніков, М.Д. Шаргородський, Ю.А. Пономаренко, В.М. Бурдін, А.М. Авраменко, К.А. Автухов та інші. Проте питання правового статусу осіб, які відбувають покарання у виді арешту, беручи до уваги зміни, яких зазнав Кримінально-виконавчий кодекс України, потребують додаткового вивчення.

Метою і завданням статті є аналіз та зіставлення прав засуджених до арешту і позбавлення волі у світлі останніх змін у правовому статусі засуджених до позбавлення волі. Формулювання пропозицій щодо їх перегляду та удосконалення.

Для досягнення поставленої мети були вирішені такі завдання:

- визначено сучасний стан законодавчого регулювання виконання та відбування покарання у виді арешту;
- визначені проблемні питання виконання і відбування покарання у виді арешту;
- вироблені пропозиції щодо вдосконалення порядку й умов виконання і відбування покарання у виді арешту.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які складаються під час виконання і відбування покарання у виді арешту та позбавлення волі.

Предметом дослідження є система правових норм кримінально-виконавчого законодавства, які встановлюють порядок виконання і відбування покарання у виді арешту та позбавлення волі.

Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети та визначених задач дослідження. Методологічною основою дослідження визначено основні положення матеріалістичної діалектики та логіки і їхній єдності розвитку, взаємозв'язку та взаємовпливу, окрім того, під час дослідження використано логіко-юридичний метод, метод системного аналізу, статистичний метод тощо.

Виклад основного матеріалу. Покарання у виді арешту є досить неоднозначним видом покарання, передбаченим чинним кримінальним та кримінально-виконавчим законодавством. Особи, засуджені до арешту, відбувають таке покарання, зазвичай, за місцем засудження в арештних домах. Засуджений відбуває весь строк покарання в

одному арештному домі, переведення засуджених з одного арештного дому до іншого допускається в разі його хвороби або для його безпеки, а також з інших поважних причин, що перешкоджають подальшому перебуванню засудженого в арештному домі. Засуджені до покарання у виді арешту утримуються в умовах ізоляції з роздільним триманням чоловіків, жінок, неповнолітніх, засуджених, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності, засуджених, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, і засуджених, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах. Іноземні громадяни й особи без громадянства, зазвичай, розташовані окремо від інших засуджених [1, с. 33]. На відміну від інших покарань, пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства (позбавлення волі на певний строк і довічне позбавлення волі), особи, засуджені до арешту, караються на доволі короткі терміни (від 1 до 6 місяців), що суттєво відрізняє такий вид покарання від інших, пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства [2, с. 34]. Такий факт ставить осіб, засуджених до арешту, у привілейоване становище щодо осіб, засуджених до позбавлення волі. Правообмеження, що спричинює покарання у виді арешту, беручи до уваги нетривалий термін, на який застосовується такий вид покарання, на відповідний нетривалий термін застосовуються і до засудженого. Меншим є і строк судимості, який призводить до застосування такого виду покарання, порівняно із позбавленням волі. Проте на цьому, мабуть, позитивні відмінності такого виду покарання від позбавлення волі і завершуються.

З другого боку, особи, засуджені до арешту, відбувають призначений їм термін покарання в більш суворих умовах, ніж особи, засуджені до позбавлення волі, адже засуджені до арешту не можуть користуватися тими привілеями, на які можуть розраховувати особи, засуджені до позбавлення волі. На засуджених до арешту не поширюється можливість отримання відпустки, звільнення від відбування покарання з випробуванням, умовно-дострокового звільнення, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, також не впливає на термін і умови відбування покарання сумлінна поведінка засудженої особи та її ставлення до праці тощо. Слушно є думка К.А. Автухова, що ізоляція, яку зазнають особи, засуджені до арешту, є більш суворою, ніж у засуджених до позбавлення волі, які тримаються у приміщеннях камерного типу колоній максимального рівня безпеки [3, с. 257].

Загальне поняття «правового статусу особи» визначене теорією держави і права. Правовий статус особи охоплює суб'єктивні права, законні інтереси та юридичні обов'язки [4, с. 618]. Якщо ми говоримо про правовий статус осіб, які відбувають покарання у виді арешту, то на перший план виходять суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Погоджуємося з думкою А.К. Автухова щодо того, що інші елементи правового статусу особи, яка відбуває покарання у виді арешту, опосередковано забезпечують реалізацію прав або виконання обов'язків [3, с. 258].

У ч. 2 ст. 51 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України законодавець зазначає, що на засуджених до арешту поширюються права, обов'язки, заборони й обмеження, встановлені для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі [1, с. 33]. Тож системне та логічне тлумачення такої правової норми дає право передбачати арифметичну рівність прав осіб, які відбувають покарання у виді арешту та позбавлення волі. Проте в ч. 3 ст. 51 КВК України законодавець наводить перелік прав осіб, які відбувають покарання у виді арешту. Аналізуючи перелік таких прав, можна дійти висновку, що він є дещо вузьким за права осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. У світлі останніх змін у кримінально-виконавчому

законодавстві не зовсім зрозумілою є позиція законодавця, який не передбачає для осіб, які відбувають покарання у виді арешту, права на телефонні розмови (зокрема й у мережах рухомого (мобільного) зв'язку), а також можливість користуватися глобальною мережею Інтернет. Беручи до уваги швидкий темп сучасного життя, особи, які відбувають покарання у виді арешту, опиняються в певній інформаційній блокаді. Навіть зважаючи на нетривале позбавлення волі, протягом якого передбачений такий вид покарання, засуджена особа повинна отримувати можливість на вільний доступ до інформації.

Окрім того, у ч. 5, 7 ст. 110 КВК України законодавець встановив досить чіткі обмеження щодо можливості телефонних розмов (зокрема й у мережах рухомого (мобільного) зв'язку) та користування мережею Інтернет, досить детально прописано порядок реалізації такого права як з боку адміністрації установи виконання покарання, так і з боку засудженої особи. Проте застосування зазначеного права щодо засуджених до арешту за сучасних умов відбування ними покарання є майже неможливим з огляду на відсутність матеріальної бази, адже у виправних установах мають бути створені комп'ютерні класи або спеціально оздоблені місця для користування комп'ютерною технікою [1, с. 134]. Проте процес створення арештних домів на території нашої країни триває. Тож, мабуть, виходом є планування комп'ютерних класів або місць для користування комп'ютерною технікою в арештних домах із подальшим законодавчим закріпленням права засуджених до арешту на можливість користування глобальною мережею Інтернет, а також на телефонні розмови (зокрема й у мережах рухомого (мобільного) зв'язку), з відповідними обмеженнями, встановленими законодавством і відомчими нормативно-правовими актами.

Інша ситуація склалася щодо застосування обмежень, заборон і обов'язків, встановлених для осіб, засуджених до позбавлення волі. Уважно вивчення правових норм, які їх встановлюють, надає право стверджувати, що вони застосовуються до осіб, які відбувають покарання у виді арешту в повному обсязі. Отже, для усунення протиріччя між положеннями ч. 2 та ч. 3 ст. 51 КВК України доцільно виключити слово «права» з переліку, що надається в ч. 2 ст. 51 КВК України, і сформулювати ч. 2 ст. 51 КВК України так: «На засуджених до арешту поширюються обов'язки, обмеження та заборони, встановлені кримінально-виконавчим законодавством для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі». А у ч. 3 ст. 51 КВК України викласти вичерпний перелік прав осіб, які відбувають покарання у виді арешту. Отже, у гл. 12 КВК України, яка передбачає правові норми щодо виконання покарання у виді арешту, буде зосереджена більшість правових норм, що регулюють законодавчий процес виконання та відбування такого виду покарання. Окрім того, зазначене буде відповідати структурі та системі побудови чинного Кримінально-виконавчого кодексу України, оскільки він регулює порядок і умови виконання кримінальних покарань окремо по кожному виду покарання, а отже, у гл. 12 Кримінально-виконавчого кодексу повинні зосереджуватися кримінально-правові норми, які регулюють виконання покарання у виді арешту. Окрім того, у ч. 3 ст. 51 КВК України мають бути зосереджені права осіб, які відбувають покарання у виді арешту. Зважаючи на специфіку відбування такого покарання, законодавець передбачає для зазначеної категорії засуджених специфічні права, що відповідають суворості виду покарання й умовам його відбування. Так, ст. 112 КВК України передбачає право засуджених до арешту на рівні із засудженими до позбавлення волі отримувати посилок (передачі) та бандеролі без обмеження, проте у ч. 3 ст. 51 КВК України таке не зазначено, хоча саме в згаданій правовій нормі законодавець визначає права осіб, засуджених до арешту.

Ще однією проблемою, яка потребує уваги, є те, що чинне кримінально-виконавче законодавство закріплює положення стосовно того, що особи, засуджені до арешту, відбувають призначене покарання за місцем засудження. Не можемо погодитися з думкою, висловленою І.В. Шинкарьовим стосовно того, що відбування призначеного покарання за місцем засудження є цілком виправданим. Зрозуміло, що з економічного погляду такий стан речей більш прийнятний для держави, оскільки дає можливість економити державні кошти щодо переміщення засуджених до місця відбування покарання, проте йдеться про життя конкретної людини, її долю. Загальною визначеною серед вчених-кримінологів є факт позитивного впливу на виправлення засуджених побачень із рідними та близькими, можливість спілкуватися з ним. Хоча такі висновки були зроблені щодо засуджених до позбавлення волі, проте вони цілком можуть застосовуватися і щодо засуджених до арешту, адже людська природа не змінюється і в такому разі не має значення вид призначеного кримінального покарання.

Законодавець вказує, що на засуджених до арешту поширюються права, обов'язки, заборони й обмеження, встановлені для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. Засуджені до позбавлення волі відбувають призначене їм покарання в межах адміністративно-територіальної одиниці за місцем проживання до засудження або місцем постійного проживання родичів засудженого (ст. 93 Кримінально-виконавчого кодексу України). Чому ж засуджені до арешту не можуть відбувати призначене їм покарання в межах адміністративно-територіальної одиниці проживання до засудження або проживання родичів? До того ж досвід європейських країн свідчить на користь такої позиції. Так, у Кримінальному кодексі Латвії зазначається, що арешт – це короткострокове примусове утримання засудженого в ув'язненні в межах його місця проживання. В Іспанії засуджена особа відбуває покарання у виді арешту в закладах, які максимально наближені до місця її проживання [5, с. 116, 117].

Потрібно зауважити, що метою покарання є не тільки кара, а й виправлення засудженого. Дослідження вчених-кримінологів доводять суттєвий позитивний вплив побачень із рідними та близькими на виправлення засудженої особи. Проте реалії нашого життя, на жаль, такі, що матеріальні статки переважної більшості населення є не досить великими. Отже, близькі та рідні, друзі та знайомі засудженого до арешту не завжди зможуть відвідати його, якщо місце відбування покарання у виді арешту не збігається з місцем фактичного проживання засудженого. Доволі часто особа проживає в одному регіоні України, а злочин вчиняє в іншому, проте місце відбування покарання у виді арешту обирається відповідно до розташування суду, яким особою засуджено до арешту. Така теза підтверджується результатами дослідження, проведеного А.М. Авраменко, за його даними, у 16,4% засуджених до арешту під час відбування покарання втрачаються суспільно-корисні зв'язки [6, с. 10]. Але чому особи, засуджені до арешту в такому разі позбавлені права на побачення? Законодавець передбачає засудження до арешту на строк від 1 до 6 місяців, тобто засуджена до арешту особа, яка відбуває досліджуваний вид покарання в іншому регіоні, не за місцем свого фактичного проживання, не має можливості спілкуватися та зустрічатися зі своїми рідними та друзями протягом строку засудження до арешту. Чи може такий факт позитивно вплинути на виправлення засудженої особи? Це питання залишається дискусійним.

Висновки. Отже, у підсумку можна дійти висновку, що покарання у виді арешту доволі суворе. Єдиною позитивною рисою такого виду покарання є його короткостроковість. В усьому іншому особи, засуджені до арешту, відбувають його в більш суворих умовах, ніж засуджені до

позбавлення волі. Потребує додаткового вивчення й удосконалення правове становище осіб, засуджених до арешту, адже спостерігається неузгодженість змісту правових норм Кримінально-виконавчого кодексу, які регламентують виконання та відбування арешту.

Доцільно у ч. 2 ст. 51 КВК України визначити, що на засуджених до арешту поширюються обов'язки, заборони й обмеження, встановлені для засуджених до позбавлення волі, та вилучити посилання про розповсюдження на них прав, які мають засуджені до позбавлення волі.

Окремо в ч. 3 ст. 51 КВК України визначити права засуджених до арешту, оскільки вони мають свою специфіку, яка обумовлена особливостями відбування покарання у виді арешту, та відрізняються від прав, які встановлені для засуджених до позбавлення волі.

Окрім того, покарання у виді арешту, так само як і покарання у виді позбавлення волі, доцільно відбувати за місцем адміністративно-територіальної одиниці проживання засудженого або його близьких родичів, що сприятиме збереженню соціально-корисних зв'язківки засудженого із суспільством і зменшенню негативного впливу оточення безпосередньо в місці відбування покарання.

З огляду на реалії сучасного життя, для попередження виключення засуджених до арешту з інформаційного простору щодо подій в Україні та світі, пропонується надати їм таку ж можливість, як і засудженим до позбавлення волі, користуватися мережею Інтернет, а також дозволити на телефонні розмови (зокрема й у мережах рухомого (мобільного) зв'язку). Для реалізації такого права, зважаючи на процес створення арештних домів, що триває на території нашої держави, проектувати арештні дома з урахуванням необхідності існування спеціально обладнаних кімнат для користування комп'ютерною технікою.

Список використаної літератури:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : станом на 14 листопада 2016 р. – Х. : Право, 2016. – 258 с.

2. Кримінальний кодекс України : зі змінами та доповненнями, станом на 25 грудня 2016 р. / уклад. та підгот. В.І. Тютюгін. – Х. : Право, 2016. – 308 с.

3. Автухов К.А. Основні теоретичні та прикладні проблеми виконання покарання у виді арешту / К.А. Автухов // Університетські наукові записки. – 2013. – № 1. – С. 256–260 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2013_1_40

4. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : [учебник] / О.Ф. Скакун. – Харьков : Эспада, 2005. – 840 с.

5. Шинкарьов Ю.В. Застосування зарубіжного досвіду для удосконалення правової регламентації кримінального покарання у вигляді арешту в Україні / Ю.В. Шинкарьов // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 40. – С. 111–119 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2008_40_18

6. Авраменко А.М. Кримінально-виконавча характеристика покарання у виді арешту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А.М. Авраменко ; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2011. – 18 с.

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Резніченко Ганна Семенівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ;

Гриченко Оксана Анатоліївна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Reznichenko Hanna Semenivna – Candidate of Juridical Sciences, Senior Lecturer at Department of Criminal Law and Criminology, Odessa State University of Internal Affairs;

Hrytenko Oksana Anatoliivna – Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Head of Department of Criminal Law and Criminology, Odessa State University of Internal Affairs

anna24@ukr.net

oksanochka.oksi@mail.ru